

УДК 355.292.5:378.4.000.9(477.74-21)''1941/1945''

А. С. Ложешник,

провідний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

«СОЛДАТИ НЕВИДИМОГО ФРОНТУ»: ПАРТИЗАНИ ТА ПІДПІЛЬНИКИ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті прослідковується діяльність трьох партизанських загонів, що діяли на території Наукової бібліотеки та Одеського університету в період Другої світової війни. Насамперед, звертається увага на участь партизан-фізиків Одеського університету у диверсійних заходах підпільних загонів. Паралельно розглядаються бойовий шлях та біографічні відомості співробітників Одеського університету, досліджується їх внесок у звільнення міста.

Ключові слова: Друга світова війна, Наукова бібліотека, Одеський університет, партизани, диверсії.

Історія людства неодноразово була свідком кривавих збройних конфліктів та воєн, внаслідок яких гинули цивілізації, зникали могутні колись держави, йшли з життя мільйони людей. Не стало винятком і ХХ століття. Страшний слід у пам'яті народів залишила Друга світова війна (1939-1945 рр.). Через кожне місто, селище та село промайнуло її чорне крило. Не оминула війна й Одеси.

В 2015 р. ми святкуємо 70-ту річницю Великої Перемоги. З метою увіковічення пам'яті про ту, вже далеку війну, Науковою бібліотекою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова було втілено в життя проект, присвячений вшануванню пам'яті загиблих солдат, що йшли на фронт зі стін університету, учасників бойових дій, партизанів та працівників тилу, що в подальшому пов'язали свою долю з Одеським університетом і зокрема – Науковою бібліотекою.

Тема війни залишається і надалі однією з найактуальніших. До неї знову й знову звертаються вчені протягом 70 років. І щоразу відкриваються нові факти, додаються подробиці до біографій ветеранів.

У минулій статті розглянуто біографії ветеранів – учасників бойових дій, які з початком війни залишили свої домівки, рідних і добровольцями пішли на фронт. Вони зі зброєю в руках захищали кожен метр рідної землі, щоб потім повернутися до свого університету і все подальше життя пов'язати із Науковою бібліотекою.

У даній статті розглядається також участь у війні ветеранів-співробітників Одеського університету та Наукової бібліотеки, які на відміну від своїх товари-

шів та колег не захищали рідну землю на лінії фронту, не йшли разом з іншими в атаку. Ці ветерани на своїй «лінії вогню» були постійно і на відміну від фронтових друзів, у них не було поруч ні підтримки, ні дружньої руки. Їх називали «солдатами невидимого фронту», солдатами, які залишилися в окупованому місті, щоб вести партизанську війну.

Зародження партизанського руху в Одесі припадає на літо 1941 р. У серпні, коли йшло віроломне захоплення нашої території і лінія фронту проходила біля самого міста, героїчна оборона Одеси (5 серпня – 16 жовтня) змусила ворога зупинитись. Але із стратегічних міркувань наші війська було перекинуто до Криму, що дало можливість ворогу вступити до міста. Та на глибині кількох десятків метрів, під землею, в одеських катакомбах завирувало нове життя і боротьба – почали діяти партизанські загони.

На початку війни партизанські загони діяли хаотично, були малочисельними та неорганізованими, погано озброєними, не мали зв'язку та необхідних матеріально-технічних засобів. Але одеситів відрізняв дух нескореності. Кожен, хто міг хоча б чимось допомогти своєму місту, зв'язувався зі штабом партизанського загону, яким керували Герой Радянського Союзу Володимир Олександрович Молодцов-Бадаєв і Яків Федорович Васін. Не стояли осторонь від партизанського руху і викладачі та співробітники Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Вони організовували групи опору, які допомагали жителям окупованого міста.

Серед університетських партизанських груп найбільшими були: підпільна група на чолі з співробітниками фізичного факультету Олександром Купріяновичем Чернюком та Володимиром Всеволодовичем Кондагурою, підпільна група на чолі з викладачем університету Василем Івановичем Литовченко та підпільна група на чолі з хіміком-неорганіком Едуардом Ксаверійовичем Лопатто.

Восени 1942 р. з пропозицією організувати підпільну групу звернулись до штабу партизанського загону доценти фізичного факультету – *Олександр Костянтинович Чернюк* та *Володимир Всеволодович Кондагурі*. Отримавши схвалення, вони невдовзі організували групу опору на фізичному факультеті Одеського університету у складі 14 осіб. Серед них були Самуїл Йосипович Голуб, Олександр Олександрович Васильковський, який після загибелі О. Чернюка і В. Кондагурі очолив підпільну групу, тодішній комендант будинку Фізичного інституту Григорій Мартинович Заєць, старший препаратер Христина Василівна Заєць, лаборант Костянтин Володимирович Мушинський, Євгенія Миколаївна Овчинникова, Володимир Володимирович Маляров [9].

Група виконувала завдання і розпорядження штабу партизанського загону: постачала партизанам спеціальні запалювальні колби, вибухівку, яка використовувалася для диверсій на залізниці та акумулятори для радіопередача [11, с. 113]. Виготовленням вибухівки у партизанській групі в основному займалися О. О. Васильківський, Є. М. Овчинникова, О. К. Чернюк та В. В. Конда-

гурі. Одного разу під час її виготовлення у лабораторії О. Чернюка стався вибух, сліди якого, після визволення Одеси, були видні ще довго. До речі, Володимир Всеволодович та Олександр Костянтинович конструювали та виготовляли в лабораторії фізичного факультету динамо-машини з ручним приводом для зарядження акумуляторів та електропостачання підпільних радіоустановок, а також міношукачі для розмінування катакомб с. Крива Балка. Напередодні визволення Одеси група виготовила друкарський верстат, але передати його в катакомби не встигла.

Окрім виготовлення вибухівки, група опору під керівництвом О. К. Чернюка та В. В. Кондагурі врятувала від вивезення до Німеччини цінне обладнання та апаратуру фізичного факультету. Коли окупанти закінчили підготовку до вивезення за кордон, партизани вночі замінили обладнання, поклавши у ящики різний непотрібний мотлох. Коштовна апаратура була збережена і 17 травня 1944 р. за спеціальним актом була передана Одеському державному університету, який щойно повернувся з евакуації. Коштовність цього обладнання становила 145.765 карбованців (у сумі на 1936 р.). Таким же чином була врятована і бібліотека фізичного факультету [6, с. 2]. До групи, яка займалася укриттям обладнання фізичного факультету входили С. Й. Голуб, Х. В. Заєць, Г. М. Заєць, В. В. Маляров.

Окрім цього група забезпечувала партизан паспортами, довідками, посвідченнями та іншими документами, які допомагали діяти їм легально. Інколи доводилось іти на прямий та ризикований підкуп чиновників румунської сигуранци. Наприклад, О. Чернюк на цю справу віддавав більшу частину свого заробітку [5, с. 2]. Крім О. К. Чернюка фальсифікацією документів у партизанському загоні займався й О. О. Васильківський.

Дуже швидко група опору встановила зв'язки з ще одним партизанським загonom, який очолював полковник Ф. П. Щербаков. Цей загін постачав підпільникам повідомлення Інформбюро, листівки, заклики до чехословацьких військ. Ці заклики розповсюджувалися підпільниками серед останніх і значна кількість воїнів та офіцерів перейшла на бік партизанів із повним бойовим озброєнням. При розповсюдженні листівок використовувалися майстерність та безстрашність В. В. Малярова, К. В. Мушинського.

Але відважні партизани, керівники групи так і не побачили знову вільних вулиць свого рідного міста, не зустріли свято Перемоги, яке так наполегливо наближали. За доносом колег-зрадників вони були арештовані. У квартирі Олександра Купріяновича Чернюка був проведений обшук, у ході якого, за спогадами його дружини П. С. Чорновол, було знайдено акумулятори, партизанські листівки, відозви до чехословацьких солдат, матеріали Тегеранської конференції. Та не дивлячись ні на важку хворобу Олександра Чернюка (двосторонній туберкульоз легень з пневмотораксом), ні на зраду колишніх друзів-однодумців, партизани до останньої хвилини свого життя боролися з ворогом. Та після страшних катувань, де вони так і не надали потрібну для ворога інформацію, на світанку 30 березня 1944 року, за 10 днів до визволення рідного міста,

підпільники були розстріляні [13, с. 69]. Перед смертю Олександр Купріянович передав товаришам записку, в якій писав, що, незважаючи на тяжкі знущання, всі тримались бадьоро, ніхто не похитнувся, фашистам не вдалося зламати героїв. Указом Президії Верховної Ради СРСР за мужність і відвагу, проявлені в боях з німецько-фашистськими окупантами, О. К. Чернюк та В. В. Кондагурі посмертно нагороджені медалями «За відвагу» [5, с. 3].

Після війни, коли розбирали завали зруйнованих будівель, то на вул. Бебеля на стіні в підвалі будинку № 2, де містилася сигуранц-гестапо, було знайдено надряпаний список людей, які були засуджені до страти 28 березня 1944 р. Серед них були і прізвища О. К. Чернюка та В. В. Кондагури [6, с. 2].

Тепер детальніше розгляну основних учасників партизанської групи Чернюка-Кондагурі. Серед них потрібно відзначити фізика *Голуба Самуїла Йосиповича*, який до війни навчався в аспірантурі Одеського Науково-дослідного фізичного інституту. У квітні 1943 р. Самуїл Йосипович увійшов до партизанської групи та став незамінним фахівцем із виготовлення запалювальних вибухівок [4, с. 202]. Саме він зробив великий внесок у збереженні обладнання фізичних лабораторій.

Після звільнення міста у 1944 р., Самуїл Йосипович продовжував працювати на посаді доцента кафедри експериментальної фізики Одеського державного університету. З 1960 р. він очолив оптичну лабораторію сектора електронних процесів у кристалах університету. Захистивши у 1965 р. докторську дисертацію «Люминесценція галогенидов срібра», він з 1968 р. працював на посаді професора кафедри загальної фізики університету.

У підпільній групі Чернюка-Кондагури брав також участь і *Васильєв Микола Миколайович*, який у 1912 р. закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету з дипломом I ступня та став професорським стипендіатом на кафедрі чистої математики. У 1931-1938 рр. Микола Миколайович очолив кафедру математичного аналізу на математичному факультеті Фізико-хіміко-математичного інституту, працював в університеті на посаді: завідуючого кафедрою математичного аналізу, кафедрою загальної математики (1933-1938), заступника декана фізико-математичного факультету (1934-1938) [15, с. 220-225].

Коли розпочалася окупація Одеси, Микола Миколайович Васильєв за дорученням підпільної університетської організації займає посаду декана факультету точних наук, відновленого румунською владою, Одеського університету. Це дозволило йому зберегти цінне устаткування фізичного та природничого факультетів, вжити заходи до врятування головного корпусу університету [3, с. 28-30]. Неодноразово Микола Миколайович організовував саботаж розпоряджень румунської влади та сприяв ліквідації доносів на працівників фізичного факультету, які переховували цінні прилади від їх вивозу до Румунії.

Активним учасником партизанського загону був і *Маляров Володимир Володимирович*, який у 1938 р. закінчив з відзнакою фізичний факультет Одеського державного університету і вступив до аспірантури. У майбутньому 1944 р.,

після звільнення міста і повернення з евакуації університету, він очолює кафедру фізики Одеського державного університету. А тим часом у 1942-1944 рр. Володимир Володимирович бере участь у диверсіях партизанів, розповсюджує листівки Інформбюро [14, с. 296-298].

У 1985 р. за героїзм під час війни партизан В. Маляров був нагороджений орденом Вітчизняної війни II ст. та медаллю «За відвагу».

Поряд з партизанською групою фізичного факультету діяла ще одна університетська партизанська група – це партизани-підпільники на чолі з викладачем університету *Литовченко Василем Івановичем*. Саме йому після війни буде доручено очолити Наукову бібліотеку університету [2]. Група Литовченка неодноразово здійснювала диверсійні операції, завдаючи великої шкоди гітлерівцям. Учасниками групи Литовченка були: Георгій Миколайович Аксент'єв, Зоя Антонівна Бориневич-Бабайцева, Сергій Тихонович Белозеров, Єфим Антонович Гапонов, Василь Євстаф'євич Дем'яненко, Василь Васильович Степанов. Основні завдання, які були покладені на партизанську групу Литовченка, полягали у демонтажі обладнання університетської психологічної лабораторії, що перешкодило її вивіз до Румунії; організації розповсюдження нелегальних матеріалів для постачання партизанської групи; видавництво підпільної антифашистської газети; виготовлення та розповсюдження по місту та університетських лабораторіях радянської прокламації; демонтаж та переховування цінних екземплярів університетського палеонтологічного музею (при виконанні цього завдання відзначилися професор Є. А. Гапонов та доцент В. В. Степанов, які виходили на щоденне чергування до палеонтологічного музею, щоб врятувати його від розгромлення); викрадання із міського архіву та знищення особових справ одеських комуністів, які були залишені у місті; виготовлення фальшивих документів для організації допомоги військовим полоненим; організації саботажу розпоряджень румунської влади про викладання в одеських школах румунської мови [8].

Учасник групи Литовченка, *Белозеров Сергій Тихонович*, у 1956 р. перейде на викладацьку діяльність до Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, а з 1963 р. на посаді професора очолює кафедру фізичної географії університету. Все це буде після... А під час окупації Сергій Тихонович виконував завдання штабу партизанського загону, проводив підривну роботу, працюючи в бюро машинопису та оцінником у комісійному магазині подарунків «Радуга», писав антифашистські вірші, знищував особові справи одеських комуністів, які зберігалися у міському архіві, виготовляв фальшиві документи з метою допомоги військовим полоненим. У 1942 р. з подібним завданням перейшов працювати викладачем в Університет Трансністрії, де читав лекції з фізичної географії. Однією з непересічних заслуг Сергія Тихоновича була його активна участь у збереженні устаткування географічного факультету. Володів магазином (в якому під час окупації продавалися ленінградські тканини), який використовувався партизанами як штаб-квартира, зручність якої полягала у

близькому розміщенні до виходу в катакомби. Однак за доносом одного зі своїх колег, Сергій Тихонович Белозоров у 1944 р. був заарештований румунською поліцією (сигуранцю), але за браком доказів майже відразу – відпущений. Та турбуючись про безпеку Сергія Тихоновича, штаб партизанського руху в березні 1944 р. відправляє його разом із загоном Хвалеби до Усатівських катакомб [1, с. 108-114].

Після звільнення міста, уряд високо оцінив героїзм партизана С. Белозорова, нагородивши його медаллю «За оборону Одеси».

Поряд із Сергієм Тихоновичем Белозоровим наближав час перемоги у партизанському загоні і *Єфим Антонович Гапонов*, який народився 15 жовтня 1886 р. у м. Оріхів, нині Запорізька область. У 1912 р. він закінчив природниче відділення Новоросійського університету з дипломом I-го ступеню. І з 1918 р. прийшов працювати на кафедрі геології, тим самим пов'язував з університетом все своє подальше життя. Особливу увагу він приділяв комплектуванню палеонтологічного та мінералогічного музеїв. Звістку про початок війни професор отримав, перебуваючи на студентській практиці у Вознесенську. Після повернення до Одеси, Єфим Антонович вливається до партизанського загону Литовченка. У підпіллі його основне завдання полягало у збереженні експонатів палеонтологічного та мінералогічного музеїв Одеського університету [8].

Разом з Є. А. Гапоновим завданням зі збереження експонатів університетських музеїв займався ще один учасник партизанського загону В. І. Литовченка – доцент геолого-географічного факультету Василь Васильович Степанов [8]. Але крім цього Василь Васильович зробив великий внесок як фахівець-геолог під час боїв при форсуванні Дніпра. Майбутній партизан народився 1892 р. у м. Бірзула (нині м. Котовськ). У 1925 р. закінчив біологічний факультет Одеського інституту народної освіти і з цього ж року пов'язав своє життя, так само як і Є. А. Гапонов, із кафедрою геології.

Окремою постаттю у партизанському русі Одеси завжди виступав *Лопатто Едуард Ксаверійович*. Він у 1944 р. після звільнення міста і повернення Одеського державного університету із евакуації очолює кафедру неорганічної і технічної хімії. На цій посаді він докладе великих зусиль для відновлення зруйнованих війною хімічних лабораторій Одеського державного університету.

Але далекий 1941 р. Едуард Ксаверійович зустрів на Одеському індустріальному заводі, де надавав консультації фахівцям Одеському лінолеумному заводу «Більшовик» із випуску вибухівки для потреб фронту. Тут він разом з професором А. М. Жарновським встановив, що найкраща суміш для боротьби з танками – бензин та детонатор-запальник. Коли Одеському заводу імені Г. М. Петровського, де керівником цеху вибухівників з 1 вересня по 1 жовтня 1941 р. працював Е. К. Лопатто, доручили випуск гранат, то найпершим і найголовнішим питанням стало, яка буде їх «начинка». Едуард Ксаверійович запропонував використовувати для неї аміачну селітру із заводу «Більшовик»

[12, с. 25]. За період роботи заводу до окупації було випущено для фронту біля трьохсот тисяч таких гранат.

Коли 16 жовтня 1941 р. закінчили евакуацію радянських військ з Одеси та евакуювали Одеський індустріальний завод, Едуард Ксаверійович Лопатто був залишений на окупованій території для підпільної боротьби з ворогом. Ним було створено в будівлі Одеського інституту холодильної промисловості власну хімічну лабораторію аналізів та експертиз. До її штату увійшли Л. І. Александрова, П. І. Чайковська, В. А. Бібер. Офіційно лабораторія займалась тим, що давала консультації місцевому населенню. Але головним завданням, яке було поставлене перед співробітниками лабораторії, була розвідка даних про німецькі та румунські служби Трансністрії, розміщення заводів на її території та про ціль відкриття Новоросійського університету в окупованому місті [12, с. 27].

У другій половині грудня 1943 р. до Одеси прибув Єфремов (Валеріан Еріхович Бурзі) – радянський розвідник, керівник розвідувально-диверсійних груп на території окупованої України та Польщі. Основне завдання, яке було поставлено перед ним, – встановлення зв'язку з керівниками одеського підпілля: Золотніковим (Миколою Артуровичем Гефтом) та Ольгіним (Едуардом Ксаверійовичем Лопатто) [10]. Тоді Едуард Ксаверійович отримав нове завдання: винайти спосіб для знищення ворожих воєнних кораблів. Використовуючи хімікати і власну лабораторію, а також лабораторію університету, розробив міни повільної дії, виготовлені на судноремонтному заводі у вигляді шматка вугілля з детонатором всередині. За допомогою цих мін були знищені: есмінець «КТ-39», шукач «РВ-204», баржа «Шпрес», пошкоджено транспорт «Вексель» [10]. Уряд високо оцінив героїзм Едуарда Ксаверійовича, нагородивши його в 1944 році медаллю «Партизану Вітчизняної війни» II ст.

Також слід відмітити, що партизанська боротьба активно велась не тільки у межах міста, партизани діяли і на території області. Одним із таких формувань був партизанський загін Ленінського району Одеси при штабі С. Д. Гавшина (Дніпрова), що базувався у катакомбах сіл Велика Балка та Усатово. Саме у цих катакомбах у березні 1943 та на початку 1944 років вирішили займатись партизанською справою С. Т. Белозубов, О. О. Васильковський та В. В. Маляров [7].

Олександр Олександрович Васильковський та Володимир Володимирович Маляров були зараховані до загону Щербини. Сергій Тихонович був направлений до підпільного загону Хвалеби-Григор'єва. Під час перебування у катакомбах партизани-вчені чергували, знаходилися в дозорі зі зброєю, виконували обов'язки санітарів, фельдшерів та надавали першу медичну допомогу пораненим бійцям.

Окрім вищезазначених підпільників ціною свого життя свято Перемоги наближали заступник декана філологічного факультету *Е. Соїфер* та директор Наукової бібліотеки *Р. М. Повар*, у якої під час обшуку румунською владою в жовтні 1941 р. був знайдений радіопередавач [5, с. 3]. За доносом зрадників вони були заарештовані та після допитів розстріляні у гестапівських застінках.

Отже, з огляду на вищесказане слід відзначити, що під час Другої світової війни викладачі та співробітники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, які розгорнули на окупованій території діяльність партизанських загонів, підпільних організацій та груп, об'єднувала спільна мета – наближення Перемоги. Важливе значення їхньої діяльності – збір розвідувальної інформації. Перебуваючи на окупованій території, вони збирали дані про концентрацію ворожих частин, гарнізонів, штабів, складів, матеріально-технічних баз та надавали допомогу в розкритті контррозвідувальних сил ворога.

На жаль, з кожним днем стає все менше й менше тих людей, які добровільно залишалися за лінією фронту і нерідко сам на сам виступали проти ворога. У них не було наступальних атак чи переможних боїв, але вони кожен день перебували на своїй «лінії вогню», кожен день був їх маленькою битвою, день за днем йшли на ризик, наближаючи Перемогу. Дуже часто партизани платили своїм життям за щасливе майбутнє свого рідного міста, залишаючись у віках «солдатами невидимого фронту».

Список використаної літератури

1. Амброз Ю. О. Белозоров Сергій Тихонович [Текст] / Ю. О. Амброз // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Одеса, 2005. – Т. 2. – С. 108-114.
2. Архів НБ. – № 17. – спр. 688.
3. Васильєв Микола Миколайович [Текст] // Вчені вузів Одеси. – 1995. – Вип. 1, ч. 2. – С. 28-30.
4. Вклад физиков Одесского (Новороссийского) университета в развитие науки в Одессе, 1920-1933 гг. [Текст]. – Одесса, 2010. – С. 202.
5. Грицай Т. Г. Герої підпілля [Текст] / Т. Г. Грицай // За наукові кадри. – 1963. – 29 червня (№ 21). – С. 3.
6. Грицай Т. Г. Пам'ять про героїв жива [Текст] / Т. Г. Грицай, М. Павлюк // За наукові кадри. – 1978. – 24 лютого (№ 7). – С. 2.
7. ДАОО. – ф. П-92. – оп. 1. – спр. 19.
8. ДАОО. – ф. П-92. – оп. 1. – спр. 16.
9. ДАОО. – ф. П-92. – оп. 1. – спр. 95.
10. Дробязко В. Ф. За линией фронта. О действиях групп и отрядов советской военной разведки в период обороны, оккупации и освобождения города Одессы [Електронний ресурс] / В. Ф. Дробязко. – Режим доступу: <http://svvr.odessa.gov.ua/text/sketch1.html> (дата звернення 27.03.2015).
11. Історія Одеського університету за 100 років [Текст] / ОДУ імені І. І. Мечникова ; відп. ред. О. І. Юрженко. – Київ, 1968. – С. 113.
12. Лопатто А. Э. Лопатто Э. К. Инженер, ученый, партизан Великой Отечественной. Одесса... Улица Лопатто [Текст] / А. Э. Лопатто. – Одесса, 1991. – 144 с.
13. Одесский университет 1865-1990 [Текст] / Л. А. Ануфриев [и др.] ; отв. ред. И. П. Зелинский. – Киев : Лыбидь, 1991. – С. 69.
14. Попушой М. Н. Маляров Володимир Володимирович [Текст] / М. Н. Попушой // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Одеса, 2005. – Т. 3. – С. 296-298.
15. Синюкова Т. І. Васильєв Микола Миколайович [Текст] / Т. І. Синюкова, Н. С. Тахтарова // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Одеса, 2005. – Т. 2. – С. 220-225.

Надійшла 21.09.2015 р.

А. С. Ложешник,

ведущий библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

«СОЛДАТЫ НЕВИДИМОГО ФРОНТА»: ПАРТИЗАНЫ И ПОДПОЛЬЩИКИ ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

В статье прослеживается деятельность трех партизанских отрядов, которые находились на территории Научной библиотеки и Одесского университета в период Второй мировой войны. В первую очередь обращается внимание на участие партизан-физиков Одесского университета в диверсионных мероприятиях подпольных отрядов. Параллельно рассматриваются боевой путь и биографические сведения сотрудников Одесского университета, исследуется их вклад в освобождение города.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Научная библиотека, Одесский университет, партизаны, диверсии.

A. S. Lozheshnyk,

Chief Librarian Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

“SOLDIERS OF THE INVISIBLE FRONT”: PARTISANS AND CLANDESTINE WORKERS OF THE ODESSA UNIVERSITY DURING THE SECOND WORLD WAR

Summary

For the purpose perpetuate the memory of Second World War, the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov University was embodied in the life of the publication dedicated to the memory of fallen soldiers who went to the front of the walls of the university, combatants, partisans and rear workers, later tied their fate with the Odessa University and, in particular, Scientific Library. The subject of research is the history of the Odesa I. I. Mechnikov National University and Scientific Library during the Second World War. The task of this article consists in research of biographies and a fighting way of staff of the Odesa I. I. Mechnikov National University and Scientific Library, which from the first days voluntary went to partisans and clandestine groups. These are A. K. Chernyuk, V. V. Kondaguri, S. I. Golub, M. N. Vasilyev, V. I. Litovchenko, S. T. Belozorov, E. K. Lopatto, V. V. Malyarov, R. M. Povar, E.

Soyfer. In funds of Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov national university remained many materials, which concern to the history of Second World War. Among them, it is possible to note archive of Scientific Library where information on the staff of university contains, and the university newspaper, which issued for many years, changing only the name. The result of the work is the assessment of the contribution of employees of Odessa I. I. Mechnikov National University and Scientific Library, which selflessly protected their homeland, to the victory over Nazism. Results of research have practical value for all who is interested in history of Scientific Library and in general the Odessa University.

Key words: Second World War, Scientific Library, Odessa University, partisans, diversion.

Reference

- [1] Ambroz Iu. O. Bielozorov Serhii Tykhonovych [Bielozorov Serhii Tykhonovych]. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu* [Professors of the Odessa (Novorossiysk) university]. Odesa, 2005. vol. 2, pp. 108-114.
- [2] *Arkhiv NB* [Archive of the Research Library]. Inventory 17, dossier 688.
- [3] Vasyliiev Mykola Mykolaiovych [Vasyliiev Mykola Mykolaiovych]. *Vcheni vuziv Odesy* [Scientists of higher education institutions of Odessa], 1995, iss. 1, pt. 2, pp. 28-30.
- [4] *Vklad fizikov Odesskogo (Novorossiyskogo) universiteta v razvitie nauki v Odesse, 1920-1933 gg.* [A contribution of physicists of the Odessa (Novorossiysk) university to development of science in Odessa, 1920-1933]. Odesa, 2010, p. 202.
- [5] Hrytsai T. H. Heroi pidpillia [Heroes of clandestine]. *Za naukovi kadry*, 1963, 29 June, no. 21, p. 3.
- [6] Hrytsai T. H., Pavliuk M. Pamiat pro heroiv zhyva [Memory of heroes is alive]. *Za naukovi kadry*, 1978, 24 February, no. 7, p. 2.
- [7] *DAOO* [The State archives of Odessa region]. Fund P-92, inventory 1, dossier 19.
- [8] *DAOO* [The State archives of Odessa region]. Fund P-92, inventory 1, dossier 16.
- [9] *DAOO* [The State archives of Odessa region]. Fund P-92, inventory 1, dossier 95.
- [10] Drobyazko V. F. *Za liniey fronta. O deystviyakh grupp i otryadov sovetskoj voyennoy razvedki v period oborony, okkupatsii i osvobozhdeniya goroda Odessy* [Behind a front line. About actions of groups and groups of the Soviet military investigation during defense, occupation and release of the city of Odessa]. Available at: <http://svvr.odessa.gov.ua/text/sketch1.html> (accessed 27.03.2015).
- [11] Yurzhenko O. I., ed. *Istoriia Odeskoho universytetu za 100 rokiv* [History of the Odessa university over the 100 years]. Kiev, 1968, p. 113.
- [12] Lopatto A. E. *Lopatto E. K. Inzhener, uchenyy, partizan Velikoy Otechestvennoy. Odessa... Ulitsa Lopatto* [Lopatto E. K. Engineer, scientist, partisan of the Great Patriotic War. Odessa ... Lopatto Street]. Odesa, 1991, 144 p.
- [13] Zelinskiy I. P., ed. *Odesskiy universitet 1865-1990* [Odessa University, 1865-1990]. Kyiv, 1991, p. 69.
- [14] Popushoi M. N. Maliarov Volodymyr Volodymyrovych [Maliarov Volodymyr Volodymyrovych]. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu* [Professors of the Odessa (Novorossiysk) university]. Odesa, 2005, vol. 3, pp. 296-298.
- [15] Syniukova T. I., Takhtarova N. S. Vasyliiev Mykola Mykolaiovych [Vasyliiev Mykola Mykolaiovych]. *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu* [Professors of the Odessa (Novorossiysk) university]. Odesa, 2005, vol. 2, pp. 220-225.